

РЕЛИГИСКАТА ИСКЛУЧИВОСТ ВО СОВРЕМЕНОТО МАКЕДОНСКО ОПШТЕСТВО

Зоран Матевски*

Ајсџиракџи: Религиската исклучивост е еден од најголемите проблеми што го тресе глобалниот свет. Многу етнички, политички и економски конфликти, добиваат привид на религиски конфликт. Ова е една од причините што мултикултурализмот, како статички концепт, сè повеќе е застарен во Европа. Затоа интеркултурализмот како динамичен концепт станува сè поактуелен. Северна Македонија, која за жал е сè уште во пост-конфликтен период, се обидува да изгради стратегија за едно општество за сите и интеркултурализам. Во такво општество, сите граѓани, без оглед на нивната религиозна, етничка или политичка припадност, ќе имаат еднаков пристап до пазарот на трудот, социјалните, културните и политичките институции. Ова ќе ги надмине верските тензии и конфликти. Двете најголеми верски организации во земјава, Македонската православна црква - Охридска архиепископија (МПЦ-ОА) и Исламската верска заедница (ИВЗ), имаат клучна улога во развојот на верскиот дијалог и соработка. Тие сè уште не го прават тоа на задоволително ниво заради нивната екстремна блискост со политичките партии, што ги води кон верски национализам. Како резултат на тоа, во Р Северна Македонија се случува политизација на религијата и религизација на политиката. Наместо да се вклучат во процес на религиски дијалог, религиските достоинственици на МПЦ-ОА и ИВЗ често ги трујат верниците со говор на омраза и верска исклучивост.

Клучни зборови: религиска исклучивост; религиски национализам; интeркултyрализам; религиски дијалог.

Вовед

Религиската исклучивост е доктрина или верба дека само една одредена религија или систем на верување се веродостојни (Wainwright 2005). Ова е спротивно на религискиот плурализам, во чија основа е идејата дека сите религии даваат валидни одговори на постоењето на Бог (Chad 2008). Голем број на христијански религиски организации тврдат дека единствено тие ја претставуваат вистинската црква - црквата на која Исус ѝго дал својот авторитет. Католичката црква, Православна црква, Протестантската црква и асирската црква на Истокот, се разбираат себеси како единствена вистинска црква. Муслиманите веруваат дека исламот е оригинална и исконска вера што

* email: zmatevski@fzf.ukim.edu.mk , телефонски број: 00389 78 489 331 , адреса: Никола Парапунов 33/42, 1000 Скопје.

ја открил Мухамед. Муслиманите тврдат дека претходните пораки и откритија биле делумно променети или расипани со текот на времето и сметаат дека Куранот е непроменет и конечно откровение од Алах. Верските концепти и практики вклучуваат пет столба на исламот, кои се основни концепти и задолжителни акти на богослужба. Исламскиот закон, допира до буквално секој аспект на животот и општеството, опфаќајќи сè, од банкарство и благосостојба, до војување и одржување наоколината (Esposito 2002). Иако повеќето Евреи се плуралистички настроени, некои Евреи веруваат дека Богот на Авраам е вистинскиот Бог. Евреите веруваат дека Богот на Авраам влегол во завет со старите Израелци, одбележувајќи ги како свој избран народ, и давајќи им мисија да го шират концептот за монотеизам. Евреите не сметаат дека нивната блискост со Бог е знак на супериорност во однос на другите народи, но сметаат дека се одговорни да бидат пример за однесувањето на другите народи (Pelaia 2019). Будистичката религиска исклучивост може да се види во импликацијата дека оние што не ги прифаќаат учењата на Буда, се предодредени да го повторат циклусот на страдање преку бесконечни реинкарнации. Оние што практикуваат вистински начин на вера можеда достигнат просветлување. Необудистичките групи ја сметаат својата традиција за вистински пат кон просветлување и вклучуваат силни евангелски напори да влијаат врз оние за кои сметаат дека се во темнина. Неколку секти поврзани со Никиренскиот будизам може да бидат вклучени во оваа категорија. Сепак, многу следбеници на источните религии не се ексклузивистички. На пример, има милиони будисти кои исто така сметаат дека го следат конфучијанизмот или таоизмот (McDermo 2005).

Религиската исклучивост и религискиот плурализам се два спротивставени начини на гледање на светските религии во однос на сопствената вера. Повеќето луѓе во светот веројатно заземаат ексклузивистичка позиција: тие веруваат дека само нивната религија е сосема вистинита. Повеќето веруваат дека нивниот Бог комуницирал со универзалните вистини со специјално откровение што им било дадено на нивните духовни предци или патријарси. Ова знаење е предадено на денешното човештво, честопати во форма на религиозни текстови. Верниците упорно се држат кон својата вера, верувајќи дека тоа е Божјата откриена желба за целото човештво. Тие ги сметаат другите религии како лажни. Верувањето дека нечија религија е единствено вистинита и дека сите други се лажни, може да се развие во омраза кон другите верски групи и нивните членови. Религиската исклучивост честопати е главна причина за голем дел од светските граѓански немири, граѓански војни, масовни злосторства против човештвото и геноцидот.

Ако сакаме да ја дефинираме верската исклучивост според примерот на христијанството, можеме да го сториме тоа на овој начин. Христијанството е религија, која исклучува кога ги повикува своите верници да го посветат целиот живот кон Бога, а не кон политеистичките богови. Од друга страна, христијанството не исклучува кога ги поттикнува своите следбеници дека ако не можат да го прифатат Богот на своите соседи, тогаш треба да ги прифатат своите соседи. Ако не можат да ја прифатат нивната вера, можат да прифатат дека се верници. Сепак, религиските институции честопати настојуваат да ги исклучат другите верници од Земјата и Небото затоа што се различни од нив. Нивните идеи се јасни: имаме ексклузивно историско право на одредена религија, што е недостапно за вас. На пример, Евреите на темелите на Авраам, Исак, Мојсеј, Јаков и Давид беа благословен Божји народ, кој требаше да ја шири вистината за еден Бог (Јехова). Но наместо да го искористат овој благослов и да ја шират вистината за еден Бог на сите народи во светот, како што одминуваше времето, Евреите направија нераскинлив сид меѓу нив и другите народи. Тие едноставно им рекоа на соседните народи: Жал ни е, но ние сме историските потомци на Авраам, Мојсеј и Давид, и заради тоа нашиот Бог не е ваш Бог.

Религиската исклучивост во светите книги на големите светски религии

Ако ги анализираме светите книги на најголемите религии во светот, можеме да заклучиме дека принципот на неубивање на религискидругиот е многу интензивен. Хиндуизмот ја изразува идејата за ненасилство кон луѓето и животните. Будизмот вели дека омразата не се смалува со омраза, туку со љубов кон другиот. Во таоизмот се вели: „Каде армијата поставува свои кампови, растат трње. Оружјето е злонамерна алатка и тоа е одвратно за сите. Оној што го разбира таоизмот, не прифаќа насилство“ (Лао Це). Во јудаизмот, во Стариот завет постои заповед: „Не убивај!“ (Битие 5:17). Во христијанството, Исус заповеда: „Сте слушале дека им било речено на старите: ’Не убивај! А кој убива, виновен е пред судот‘.“ (Матеј 5: 21). Исус исто така рекол: „На оној што ќе те удри по едниот образ, заврти му го и другиот! На оној што сака да ти го земе палтото, дај му ја и кошулата!“ (Лука 6: 29). Во Куранот доминира идејата дека исламот бара од своите верници да не убиваат, освен ако постои добра причина за тоа.

Како и да е, за разлика од христијанскиот пацифизам, кој го отфрла принципот на Стариот завет („Око за око, заб за заб!“), исламот се придржува кон овој принцип: „О верници, пропишана ви е одмазда за убиените: слободен за слободен, роб за роб, жена за жена. Па, на оној што ќе му биде простено од брат му, нека постапи пристојно и нека му возврати со добротинство. Ете, тоа е и олеснение и милост од Господарот ваш. Па, оној кој ќе возврати со насилство по тоа - та, казна болна ќе има! Во одмаздата ви е животот, о вие со разбира надарени, за да бидете богобојазливи!“ (Куран 2: 178-179). Ние им пропишавме: живот за живот, уво за уво, око за око, заб за заб, а за рана - одмазда. А на оној кој ќе се откаже од одмаздата тоа ќе му биде откуп за гревовите. Оние кои не судат според она што го објави Алах - та, зулумќари се!“ (Куран 5: 45).

Во овој контекст, многу е важно да се објасни концептот на светата војна во исламот како најмлада голема светска религија. Едно од најспорните прашања денес е толкувањето на терминот цихад. Во суштина овој поим има многу пошироко значење од светата војна. Големиот цихад, идентификуван со пророкот Мухамед, е всушност борба за надминување на човечките страсти и инстинкти кои водат кон злото. Тоа е исклучително комплексен и софистициран концепт кој детално е објаснет во Куранот. Преку големиот цихад, верникот преку материјална и духовна борба со самиот себеси ги реализира пораките на Бога откриени со збор во Куранот. Покрај тоа, раниот ислам во времето на пророкот Мухамед и долго после тоа бил крајно толерантен кон припадниците на другите религиозни деноминации. Европските христијани и Евреи биле слободни да ја исповедаат својата вера во земјите што биле под муслиманска власт. Верските организации ги задржале своите цркви и синагоги заедно со нивните имоти, при што верските водачи во голема мера биле почитувани од страна на муслиманските владетели во тоа време. Тие биле послушни на пораките откриени во Куранот.

Како пример, ќе ги наведеме следниве прилози: „И Ние тебе, секако, ти објавивме Книга со вистина, Потврда за Книгата што му се објави и нејзин заштитник. Па, суди меѓу нив според она што го објави Алах во неа. Па, не следи ги страстите нивни, и не оддалечувај се од вистината која ти дојде. И за сите вас Ние пропишавме закон и пат. Алах да сакаше ќе ве направеше еден народ. Но, не! Алах сака да ве испроба за она што Он ви го даде. Едни со други, тогаш, предничете во добри дела зашто враќањето на сите вас води до Алах и Он ќе ве извести за делениците ваши!“ (Куран 5: 48). „И не расправајте со Следбениците на Книгата, освен на најдобар начин, а не и со оние меѓу нив кои зулум направија. И кажете: „Веруваме и во она што ни се објавува и во она што ви се објавува. И нашиот и вашиот Бог е еден Бог; ние сме само

Нему Послушни“ (Куран 29: 46). „Кога Господарот твој би сакал тогаш сите на земјата ќе веруваат. Е, па, ќе ги присилиш ли луѓето да бидат верници?“ (Куран 10: 99). „Во верата нема насилство зашто патот вистински јасно се одделува од беспакето. Оној кој не верува во Тагут, а верува во Алах веќе го дофатил најцврстото јаже во кое нема искинатица. Алах е Слушач и Зналец!“ (Куран 2: 256).

Но, клучниот проблем се појавува кога ќе се прочитаат одредени сури и стихови во Куранот кои го оправдуваат насилството. Има повеќе од нив, но следниот дел од Куранот ќе го издвојам како најкарактеристичен: „На Алаховиот пат убивајте ги оние кои вас ве убиваат. Но, не преминувајте ги границите; Алах, навистина, не ги љуби претерувачите! На таквите кои ве напаѓаат и вие напаѓајте ги каде било да ги сретнете, и истерувајте ги отаде од каде тие ве истеруваат... Сплеткарењето е поголем грев од убиството. И не убивајте ги, доколку тие не ве убиваат, при Месцидул Харам. А ако, пак, ве убиваат... па, убивајте ги и вие! Ете, така Алах ги наградува неверниците! А ако престанат да го прават тоа - та, Алах, навистина, е Простувач и Сомилосен! И борете се против нив додека не исчезне сплеткарењето и додека верата Алахова не биде слободна, а ако престанат па, престанува и непријателството, освен кон зулумќарите. Светиот месец за свет месец, а и во светите датуми има одмазда. Оние што ќе ве нападнат, тогаш, нападнате ги и вие со иста мера, така како што тие ќе направат. И плашете се од Алах. И знајте дека Алах, навистина, е со богобојазливите!“ (Куран 2: 190-194). И сега, кога ќе ги разгледаме активностите на екстремните исламски групи и организации, јасно е дека толкувањето на одредени делови од Куранот е од големо значење.

За оваа пригода, доволно е да се предупреди на две работи во врска со непознавањето на исламот. Прво, повеќето исламски верници се од арапските земји, но само 20% од нив живеат во тој дел од светот, додека 80% живеат и работат надвор од арапските земји: Индонезија, Пакистан, Индија и Турција. Влијанието на исламот од Азија, Африка и Европа е посилено од влијанието на исламот од арапскиот свет. Второ, Мухамед го изразил своето задоволство да се врати од една помала војна во друга, што се води во душата на секој верник: цихад значи напор, борба и војна за надминување на демоните во себе, а демонот е заеднички за целото човечко зло (Шушњић 2007).

Од горенаведеното, можеме да заклучиме дека во светите книги има навидум спротивни начела во врска со насилството. Но, треба да се има предвид дека сите овие цитати треба да бидат ставени во контекст на универзалните учења во светите книги на јудаизмот, христијанството и

исламот кои се со порака за мир, љубов, почит кон ближниот и прошка, што доведува до слободен живот и еднаквост за сите луѓе. Затоа е клучно да се има соодветно толкување на светите книги во согласност со овие универзални принципи и религиозни вредности. Ова е особено истакнато во христијанскиот благослов за миротворците: „Блажени се миротворците, зашто тие ќе бидат наречени синови Божји!“ (Матеј 5: 9). Исто така, во исламот е особено важно поздравувањето „Селам Алејкум“ и пораката: „Алах е Заштитник на оние кои веруваат: од темнини во светлина ги изведува. А оние кои не веруваат - шејтаните за заштитници свои ги имаат: од светлина во темнини ги туркаат. Овие се жители цехеннемски и во него за навек ќе останат!“ (Куран 2: 257). Затоа денес, како и во минатото, злото се оправдува со злоупотреба на верата и грубо фалсификување на религиозните учења. Постојат многу причини верниците и верските организации да се оддалечат од овие религиозни темели. Исламот особено страда од вакви искривувања, иако еден од нејзините основни принципи, како во христијанството и јудаизмот, е дека насилството врз мирот е суштинско насилство врз Бога. Срцето на проблемот со погрешно толкување на светите книги лежи во политизацијата на религијата и религизација на политиката. Селективниот пристап кон верските учења и злоупотребата и фалсификувањето на верските принципи се основа на концептот на светата војна.

Верски национализам и религиозни фундаментализам

Против либералното и марксистичкото толкување, етничкиот национализам се зголемува. Етничката припадност како таква не е нужно лоша и може да ги задоволи човечките потреби за себеприваѓање во глобалното општество. Како и да е, желбата за национална исклучивост кај етничките групи, каква што ја видовме во Втора Југославија, беше штетна. Религијата играше важна улога во максимизирање или минимизирање на етничката исклучивост. Беше забележливо дека всушност, религиозните и етничките конфликти беа тесно поврзани на многу места на тие простори. Таму колапсот на претходната идеологија, неуспехот успешно да функционира општество од различни етнички групи и силното религиозно уверување на обичните луѓе, ја доведе СФР Југославија до етничка поделба. Малку е веројатно дека етничкиот конфликт во Босна и Херцеговина беше експлицитно религиозен конфликт. Но, концептите за ексклузивно спасение и верско ривалство во Југославија се многу слични на десничарски групи во Јужна Африка. Затоа, овие групи веројатно

се неподложни на рационални, политички или економски размислувања, како што се на пример Србите, Хрватите или Бошњациите (Nicholson 1994).

Во современите општества постои нов феномен наречен религиозен национализам. Тоа е замена за (пост) етничкиот национализам. Се јавува во време кога верниците и верските организации не се задоволни или се разочарани од секуларниот национализам. Нацијата е единствената легитимна основа на модерната држава. Малото единство што остана во современите општества е нација-држава која наоѓа свои ритуали и вредности во национализмот. Религиозниот национализам е посебен социјален феномен што бара институционален пристап за подобро претставување и афирмирање на колективитетите (Gelner 2003).

Според ова, религијата е основа на националната колективност и извор на нејзините вредности и крајни социјални цели. Религиозниот национализам е форма на политизирана религија, во која политиката е религиозна обврска. По начинот на своето дејствување, тој е многу сличен на религискиот фундаментализам, бидејќи нуди концепт за радикална промена на социјалните, културните, политичките и економските односи во современите општества. Но, постои и квалитативна разлика помеѓу верскиот фундаментализам и религиозниот национализам. Фундаменталистичките движења според својата доктрина се универзални и важат за сите верници кои припаѓаат на одредена религија без оглед на нивното место на живеење и активност, етничка припадност и државјанство. Спротивно на тоа, религиозните националисти се шпекулативни и нивната доктрина се однесува на одредена етничка група. Тие имаат двојна ексклузивност. Тие имаат исклучително негативен пристап кон припадниците на другите религиозни и етнички групи. Второ, тие ги исклучуваат сите оние што сметаат дека се атеисти, агностици и неверници.

Религиозниот национализам денес повикува на право на управување со политиката, бидејќи тоа е еден од важните фактори за создавање на етнонационални политики во одредени земји. Тој е во функција на манипулирање со историското минато, во контекст на дневните политички настани. За време на конфликтот во 2001 година, и МПЦ-ОА и ИВЗ беа политизирани. Бог го окупира инфериорниот свет. Не се меша во политичките проблеми на луѓето. Затоа религијата никогаш не треба да се меша со политиката. Религијата е заедница на луѓето со Бога, а државата е заедница на луѓетопомеѓу нив. Заради политичкиот ангажман на религиозна основа, религискиот фундаментализам и религиозниот национализам станаа политички идеологии. Поединци и групи можат да допрат до религијата за да обезбедат уникатно, но

загрозено чувство за идентитет. Но, во исто време, тие исто така можат да ја злоупотребуваат религијата за да ја потврдат супериорноста на индивидуата или социјалната група во однос на „другите“. Глобалното општество е закана за нив (Gauchet 1997). Религијата придонесува и за социјалниот конфликт и за социјалната кохезија. Во многу аспекти, аспектот на конфликтот е само непочитување на социјалната кохезија. Некои конфликти се составен дел од она што ги здружува групите. Тенденција во нашето општество е да се размислува за конфликтот апстрактно, како „лошо“; додека кохезијата апстрактно, изгледа „добра“. Сепак, кога разгледуваме конкретни случаи на кохезија и конфликт, гледаме дека содржината, а не процесот, ја оценуваме како добра или лоша (McGuire 2002).

Затоа кризата на идентитетот го прави религискиот фундаментализам најактуелна и најконтроверзна идеологија на модерното време. Тврдењето на универзалистичките религии дека светот е создаден од еден Бог нè доведува до заклучок дека религијата е една од најзначајните движечки сили на глобализацијата. Христијанството и исламот се покажаа како најефикасните сили на глобализацијата, особено заради нивната мисија. Секуларната цел на исламот е да се воспостави заедница на верници во која практиките утврдени во Куранот ќе се следат доследно и ќе бидат ангажирани во милитантна верзија на Светата војна против неверниците. Се верува дека демографскиот раст на муслиманите веќе вели дека исламот би можел да биде религија на глобализацијата. Сепак, фундаментализмот е само одговор на предизвикот на глобализацијата.

Оттука се поставува прашањето од каде потекнува релевантноста на религискиот фундаментализам и што значи неговата ревитализација на почетокот на 21 век? Можеме да дадеме две спротивставени објаснувања на ова прашање. Од една страна, фундаментализмот е суштинско отстапување, симптом на прилагодување што општествата го преземаат кога се навикнати на модерната секуларизирана култура. Поддржувачите на второто мислење сметаат дека фундаментализмот е од трајно значење и се убедени дека тоа е последица на неуспехот на секуларизмот да ја задоволи постојаната човечка желба за духовни вредности и духовна вистина. Иако шиитскиот фундаментализам во Иран произведе најжестоката посветеност, сепак исламот воопшто е средство за изразување на антизападните аспирации преку создавање антипатија пред сè на глобализацијата како светски процес. Ова беше очигледно во талибанскиот режим во Авганистан и дихадистичките групи (како Ал-Каеда) за кои духовната потрага по верски темели и традиции стана синоним за милитантна политика и вооружена борба. Постојат неколку важни фактори за ширење на

религискиот фундаментализам во глобалното време. Како прво, тоа е криза на секуларизацијата и десекуларизацијата на светот (Berger 1999).

Како и да е, глобализацијата е најважниот фактор за реактуелизација на религискиот фундаментализам. Ова е особено важно во делови од светот каде на луѓето им се заканува етничкиот и религиозниот идентитет и постојано се предизвикува. Една од основните одлики на фундаментализмот е нејзиното спротивставување на современиот свет. Сега се поставува клучното прашање: кои се причините религискиот фундаментализам, кој во основа е позитивна политичка идеологија, да се претвори во негативна појава која се потпира на агресија во потрага по своите цели? Како последица на општествените кризи на Балканот, после 1989 година и трагичните настани од 90-тите, новостекнатите и кривки националности бараа на различни начини да ги зацврстат своите позиции со апели за религиозно оправдување. Етничкото чистење на териториите е очигледна последица на ваквите политики. Ова уште еднаш се вклопува во анализите за религиски фундаментализам, манифестирајќи се особено низ желбите за јасни и чисти решенија, во однос на недвосмислени граници и територии (Davie2008).

Постојат неколку извори на фундаменталистичка милитантност. Оние што делуваат во име на религијата веруваат дека целите што ги постигнуваат ги дава Бог. Второ, фундаментализмот е форма на колективен идентитет. Политиката за идентитет, без оглед дали се заснова на политички, социјални, етнички или религиозни специфики, има тенденција да ги подели луѓето на „наши“ и „други“. Етнички и верски „другиот“ можат да бидат цели на насилно однесување. И трето, екстремните фундаменталисти прават остра разлика помеѓу доброто и злото. Во таа смисла „ние“ сме избран народ и претставници на доброто, а „тие“ се грешни и олицетворение на злото. За разлика од исклучивоста на фундаментализмот кој бара решенија еднаш засекогаш, екуменизмот предлага идеја преку која толеранцијата и дијалогот можат да се водат според универзалните вредности. На ова треба да се додаде ширењето на религиозниот фанатизам, кој е склон на поединци во сите таканаречени традиционални верски заедници. И сето тоа е придружено со омраза што е опасна и за оној што мрази и за оној што е омразен. За да се шири омраза, потребно е да се шири страв за религиски другите и нивната вера. Се разбира, не смееме да забораваме на насилството како одговор на репресиите извршени од владејачкиот режим. Овој модел на насилство е најчест во општества кои не ја утврдиле и ја оневозможуваат еднаквоста на сите верски заедници (Cvitković 2005). Како што гледаме кон иднината, треба да бидеме свесни дека фундаментализмот и понатаму ќе биде со нас без оглед на регионот и без оглед

на тоа која религија е доминантна во културата. Фундаментализам нема да исчезне. Фундаментализам не е теологија како што е тоа исламската теологија. Тоа е идеологија (Johnstone 2001).

Кога религиската исклучивост ќе го достигне својот највисок моментум и кога односите помеѓу различните религиозни групи достигнуваат точка на вриење, тогаш можеме да зборуваме за верски војни. Вакви видови на конфликти во глобалниот современ свет се: судирите помеѓу католичките христијани и муслиманите во Источен Тимор; Евреите и муслиманите на Блискиот Исток; протестантите и католиците во Северна Ирска; муслиманите и хиндусите во Кашмир и индиската држава Гударат; хиндусите и Сиките во Индија; Талибанците и припадниците на другите религии во Авганистан; монофизитските христијани против Еритрејците и сомалиските муслимани во Руанда, Бурунди и Уганда; будистите и хиндусите во Шри Ланка; православните христијани и муслиманите во Чеченија; христијаните и муслиманите во Брегот на Слоновата Коска и Судан; Ерменските монофизитски христијани против муслиманските Азербејџанци во Нагорно Карабах. Ова се случи и на териториите на поранешна Југославија каде муслиманите, православните христијани и католичките христијани се судрија едни со други.

Додека религиозните војни во минатото се воде главно од религиски причини, овој вид на конфликти сега се води главно од национални, политички, идеолошки, државни или економски причини. Во современите конфликти, религиите често играат важна улога, особено кога станува збор за држави или групи кои се разликуваат по нивните етнички, религиозни, културни, па дури и цивилизациски разлики. Постојат три главни процеси што денес се случуваат на глобално ниво. Прво, тоа е зајакнување на фундаменталистичките тенденции во најголемите светски религии. Второ, зголемената улога на христијанските цркви во радикалните промени во одредени европски земји, пред сè во Полска и Украина. Трето, зајакнување на екуменските процеси. Последователно, ова ја зголеми улогата на религијата во решавањето на конфликтите и градењето на мир. Но, оваа позитивна улога на верските организации најчесто може да се почувствува кога станува збор за индивидуални форми на агресија и насилство. Кога станува збор за конфликти од масовна природа или војни меѓу државите, тогаш обично верските организации се оние кои за жал стојат настрана.

Религиската исклучивост во Р Северна Македонија

Клучен параметар преку кој може да се мери интензитетот на верска исклучивост во Р Северна Македонија се верските заедници и верските групи. Најголемо влијание во современото македонско општество имаат Македонската православна црква - Охридската архиепископија (МПЦ-ОА) и Исламската верска заедница (ИВЗ). Каква е врската помеѓу верската и политичката елита во државата? Верските заедници можат да ја практикуваат религијата на различни начини, од проповедање на религиска толеранција и религиски дијалог до неприфаќање на едни со други и поттикнување говор на омраза. Верската исклучивост честопати се користи како средство за постигнување на одредени црковни интереси и како средство за манипулирање со верските чувства на верниците во државата. Современото македонско општество е оптоварено со социјално-политички и етничко-религиозни кризи и конфликти. Најтешкото прашање што треба да се реши по конфликтот во 2001 година е како да се подобрат односите помеѓу различните етнички и религиозни групи. Улогата на религијата и верските организации во решавањето на ова прашање е огромна. Религијата е начин на живот и верските вредности ги обликуваат личностите на граѓаните какви што се. Но, честопати, како и насекаде во светот, се злоупотребува религијата и религиозното чувство за да се постигнат политички, економски, етнички и други цели. На пример, за ИСИС, религијата е главен дискурс во исполнувањето на нивните интереси за моќ и пари.

Конфликтот во 2001 година заврши без победник, а Охридскиот рамковен договор не понуди конечни и еднаш засекогаш затворени прашања. Затоа сè што е политички различно е донесено во религиски контекст. Политичката и верската елита го прават тоа мудро затоа што очигледно се вклопуваат во поделеното македонско општество по сите основи. Религијата сама по себе не е проблем, затоа што историски, религиозната разноликост во Македонија се почитува. Проблемот доаѓа од политичките и религиозните центри на моќ. Во блиска иднина, не се очекува драматична промена ниту во насока на модернизација на верските организации, ниту во насока на значителна демократизација на политичките партии во Северна Македонија. Особено ако се земе предвид дека патријархатот е сè уште доминантна идеологија во македонското општество. Ова е причината зошто во изјавите на верските водачи ретко наоѓаме изјави што зборуваат за почитување на сите човекови права (вклучително и религиозните) и реакции на случаи кога тие не се почитуваат или се сериозно загрозени. Ваквите пораки можат да имаат големо влијание врз верниците во градењето заедништво и елиминирање на

дискриминацијата и исклучивоста. На пример, афирмативната изјава на папата Франциск во врска со ЛГБТ-заедницата силно влијаеше врз почитувањето на сите разлики од страна на верниците. Исто така, во една прилика, шефот на Босанската исламска заедница, Реис и Улема Џемалудин рече: „Му благодарам на Бога што ми даде ваков квалитет да не можам да мразам“. Религиската исклучивост, без потценување на другите форми на ексклузивност, ги создаде најголемите проблеми во светот. Соочени со ова, верските водачи се обидуваат да ја надминат оваа состојба, што во најлош случај може да доведе до крвав конфликт. Во едно интервју, папата Франциск кажа: „Секуларната држава, за разлика од другите држави каде религијата се наметнува врз секого, може да му овозможи на секој верник да верува во својот Бог. Сите луѓе се еднакви како синови и ќерки на Бога и креатори на своето достоинство. Секој треба да има слобода да ја практикува својата религија, во рамките на религијата на која ѝприпаѓа.“

Сега ќе се свртиме кон изјавите на верските водачи во Р Северна Македонија. Има многу контроверзни изјави на шефот на ИВЗ, Реис - ул-Улема Сулејман Реџеми. „Божјата волја е да ги обединиме сите Албанци во една земја“. Реџеми ја испрати оваа порака во интервју за албанскиот јазик Журнал плус во ноември 2012 година. „Унијата на албанските земји е Божја волја и ние имаме обврска да ја вратиме“, вели Реџеми. Поглаварот на ИВЗ повикува на „обединување на Албанците под исто знаме и во иста земја каде што Бог ги определува границите“, пренесува порталот на албански јазик Журнал плус. „Обединувањето на албанските земји е Божја волја, и затоа имаме обврска да го обновиме како што било порано. Соединувањето на Албанците на сите нивоа ќе стане реалност, а Албанија ќе има единствени од Бога создадени граници“, рече Реџеми. Тој додава дека ИВЗ, со сите свои капацитети, „е подготвена да придонесе за националната кауза и да одговори на каков било вид повик за обединување на сите Албанци. Јас сум многу загрижен за позицијата на Албанците, затоа што не може да се замисли состојба во која луѓето живеат во пет држави. За вас е неприфатливо едни да живеат тука, таткото да живее во матичната земја, а браќата да живеат надвор од границите“.

Ова е уште еден доказ дека ИВЗ и ДУИ работат на практично спроведување на идејата за албанизирање на религијата во Македонија. Покрај тоа, во своите изјави за обединување на Албанците во една земја, поглаварот на ИВЗ ја изрази идејата за Голема Албанија што е исклучително опасна за регионот во постконфликтниот период. Најголемиот дел на албанските интелектуални кругови останаа настрана затоа што тие едноставно не сакаа да се спротивстават на ИВЗ. Во февруари 2014 година, Сулејман Реџеми објави

на својот фејсбук-профил: „Вчера во несреќа со мотор загина последниот од учесниците во палењето на џамијата во Прилеп. Трисет веќе ги загубија своите животи. Следниот што треба да плати е градоначалникот Марјан Ристески. Сите што учествувале во палењето се мртви, но градоначалникот ќе биде казнет од Алах“.

За време на церемонијата на поставување на камен-темелник на џамијата во селото Арнакија (Скопско), во април 2019 година, Сулејман Реџеџи им се обрати на верниците со следниве зборови: „Не ни пречи да се градат цркви, но никогаш нема да замолчине кога ќе се мешаат во изградба на џамии и кога нивната изградба не е одобрена. Никогаш нема да ја дозволиме оваа работа. Никогаш нема да замолчине. Се надеваме дека ќе дојдат подобри времиња, со Господ напред. Имаме луѓе и места насекаде. Во селото Лажец (Битолско), нема џамија повеќе од 100 години. Замислете со какви диви луѓе живееме. Овие се диви луѓе, коишто немаат идентитет и никогаш нема да имаат, без оглед на што сакаме да им помогнеме. Не помага; бездушниот не се буди“.

На ова, епископот повардарски Агатангел одговори: „Г. Реџеџи е портпарол на национална и верска нетрпеливост и во исто време посветен бранител на погубниот тероризам и насилство. Тој е типичен претставник на неморалот, летаргијата, противречноста и лудилото што со години го мачат и го нарушуваат нашето општество и шират одвратна смрдеа од пеколна пустелија. Сулејман Реџеџи е црниот ангел на поделбите, и затоа се храни со екстремисти чие единствено светилиште е крвопролевањето низ целиот бел свет. Изјавата на г-дин Сулејман Реџеџи ги повредува не само христијаните, туку и македонските муслимани како голем дел од ИВЗ. Дали се тие диви и без идентитет? Ако тој беше вистински духовен водач, тој самиот ќе ги замолеше православните епископи да работи заедно со нив за да ја зголеми меѓусебната доверба и разбирање. За жал, Сулејман Реџеџи ја пропушти оваа можност со тоа што стана, свесно или несвесно, алатка во рацете на луѓето кои профитираат од конфликтот и користејќи го пописот во Македонија, ги остварат своите деструктивни и зли намери. Понатаму, навредувајќи ја државата Македонија, тој високо упатува на мисијата и улогата на верските водачи во општеството. Целосно се согласувам со неговата изјава дека треба целосно да се придржуваме кон верските принципи, да не се занимаваме со дневна политика, да проповедаме и охрабруваме мир, љубезност, толеранција и меѓусебно почитување и да не ги водиме луѓето во немири. Но, факт е дека Исламската верска заедница го прави токму спротивното“.

Сите овие изјави на поглаварот на ИВЗ се во најмала рака скандалозни и предизвикуваат муслиманите во земјата да бидат нетолерантни кон православните верници, етничките Македонци и сите македонски граѓани како целина. Изјавите се типичен пример за верска ексклузивност и религиозен национализам. Исто така, изјавата на епископот на Повардарие и на другите епископи на МПЦ-ОА се прилично ригидни и исклучиви. Тие со право ги критикуваат ставовите на ИВЗ, особено на нејзиниот поглавар, но не покажуваат подготвеност да ги критикуваат постапките на православните христијани кои водат кон христијански национализам и фундаментализам. Двете најголеми верски организации во земјата немаат подготвеност за верски дијалог и соработка. Многу е значајно да се истакне улогата на МПЦ-ОА и ИВЗ за време на конфликтот во Р Македонија во 2001 година. Неспорно е дека и верските и политичките кругови немаат доволно храброст за темелна анализа на причините, мотивите и последиците од тој конфликт. Ова може да го сторат само научните кругови. Научните анализи покажуваат дека конфликтот во 2001 година нема типични карактеристики на религиозен конфликт. Како и во многу други случаи и околности, верските чувства биле злоупотребени за политички цели. Идните анализи ќе покажат дали, до кој степен и на кој начин се злоупотребени верските чувства на граѓаните од христијанска и исламска вероисповед.

Во овој контекст, би било интересно да се одговори на прашањето дали МПЦ-ОА и ИВЗ преку своите практични активности ги смируваа или, напротив, ги разгоруваа уште повеќе етничките прашања и недоразбирања. Бидејќи тие се одвоени од државата, тие не можат да бидат директни виновници за сите меѓуетнички проблеми во Р Македонија. Државата и политичките партии кои дејствуваат во неа се одговорни за овие прашања. Ако се прашуваа структурите и на МПЦ-ОА и ИВЗ, тогаш немаше да има етнички конфликт во РМакедонија. Овие конфликти се присутни затоа што верските заедници никогаш не биле консултирани. Сепак, ова не ги прави ослободени од никаква одговорност: ако не и за тоа што го кажале тогаш, барем, за работите што никогаш не ги спомнале, но кои требале и морале да ги кажат. Може да се добие впечаток дека најголемите верски организации во РСверна Македонија немаат доволно сили да започнат да зборуваат на свој религиозен јазик, туку во дадениот социополитички момент го користат колективниот јазик на сопственото опкружување каде етноцентризмот станува идеологија на новото време.

Иако конфликтот во 2001 година не беше толку интензивен како конфликтот во Босна и Херцеговина, верската елита на МПЦ-ОА и ИВЗ не покажува подготвеност за верски дијалог и соработка во постконфликтниот

период во Р Северна Македонија. Спротивно на тоа, верските организации во Босна и Херцеговина во последните неколку години интензивно соработуваат и се борат заедно против верската и етничката нетрпеливост во држава која е максимално поделена по сите социополитички и културни основи. Можеме да заклучиме дека верската толеранција меѓу најголемите верски организации во Северна Македонија ги има следниве карактеристики: Постои практична толеранција.

- Нема догматска толеранција.
- Постои дозирана толеранција.
- Постои декларативна толеранција.
- Верската толеранција е услов за влез на Р Северна Македонија во структурите на ЕУ и НАТО.
- Религиската толеранција е директно поврзана со демократизацијата на македонското општество.

Сега се поставува прашањето зошто е тоа така. За да се даде подлабока проценка на практичното работење на МПЦ-ОА, треба да се земе предвид ставот на православната вселенска екумена по ова прашање. Синодот на МПЦ-ОА не дејствува во изолација, тој е во дослук со други православни цркви, особено со Вселенската патријаршија, со Руската православна црква, па дури и со Грчката православна црква (затоа што повеќето од македонските епископи биле замонашени во Света Гора). Во името на православието, МПЦ-ОА го зема предвид ставот дека воените конфликти се лош феномен којшто треба да се осуди затоа што се кршат Божјите заповеди. Сепак, Црквата е свесна дека во сегашните околности не може да се избегне насилството во одредени ситуации. Затоа насилството е прифатено во вакви ситуации. Затоа одредени епископи како Агатангел, Пимен и Петар честопати велат дека ако религијата се одвои од политиката, тоа би било неплодно, а политиката ќе стане бездушна и себична. Затоа, можеме да заклучиме дека процесите на секуларизација и десекуларизација во Северна Македонија се помеѓу идеите дека „Бог е мртов“ на Ниче и „Ако нема Бог, тогаш сè е дозволено“ на Достоевски (Bogomilova 2005).

Заклучок

Денес, религијата честопати ги храни националистичките аспирации. Повремено е заробена од нив. На пример, етничкиот конфликт во поранешна Југославија се одвиваше повеќе по религиозни отколку по други линии. Ова не е, затоа што Србите, Хрватите и Босанците се особено религиозни луѓе, туку

затоа што нивните формални верски верувања станаа единствен видлив фактор за поделба меѓу нив. Српскиот идентитет е историски врзан за источното православие, хрватскиот идентитет за римокатолицизмот, а идентитетот на Бошњациите за исламот (McGuire 2002). Конфликтот во 2001 година во Македонија имаше слични карактеристики. Според влијанието на внатрешниот и надворешниот фактор, македонската и албанската етничка колективност се развиваа како независни и јасно разграничени заедници, кои со голема јасност ја истакнуваа својата разлика во позициите. Со забележителен интензитет, религиозните колективитети практикуваа меѓусебно исклучување, затворање, самодоволност, незнаење и рамнодушност кон припадниците на друга вероисповед, што нужно води до натамошно распаѓање на конфесионално заедништво, што не отвора можности за надминување на конфликтите меѓу нив, туку наместо тоа, придонесува за радикализација на односите (Цацаноска 2002).

Исламот и христијанството се дел од источните вери, но тие не се исклучуваат едни со други. Јудаизмот, христијанството и исламот користат различни имиња за ист Бог. Веројатно, тоа е затоа што тие сакаат да ја покажат и докажат својата разлика. Но, тие исто така им овозможуваат на верниците од различна вероисповед да се молат и да се исповедаат во истиот свет храм. Се појавуваат проблеми кога се случуваат внатрешни недоразбирања и конфликти помеѓу овие религиозни и етнички заедници. Поради економски, политички, социјални и културни причини, се појавуваат проблеми и тешкотии што не можат да се решат во заедницата. Во тој момент како еден вид правило, тие бараат жртвено јагне. Кој би бил тоа? Секако, во овие случаи, тие ја бараат жртвата кај некој од припадниците на етничката заедница што е близу нив. На тој начин успешно се кријат вистинските причини за социјалните кризи и исто така го дислоцираат вниманието од сопствените членови на заедницата кои се навистина виновни и треба да бидат протерани и казнети. Затоа, оној што вели дека не може да разговара со припадникот на сопствената религија, би бил уште помалку способен да го стори тоа со членот на друга вероисповед.

Православната црква и православната држава делуваат според договор. Тие оневозможуваат каква било опасност што може да го загрози светскиот поредок што им е даден од Бога, без разлика дали оваа опасност потекнува од внатрешните или надворешните непријатели на императорот или од ефектите што ги разгорува црковната ерес (Острогорски 1969). Оваа заедница помеѓу светителот и светската светлина е основана со цел да се задржи социјалниот поредок. Сепак, во современите држави, покрај доминантната религија, односно религијата на мнозинството, постојат и други религии на малите

етнички групи. Затоа, меѓусебниот дијалог и толеранцијата се исклучително важни. Тоа им овозможува да постојат еден покрај друг, одржувајќи ја нивната меѓусебна рамнотежа.

Додека на ниво на религија постојат некои вообичаени карактеристики и слично ниво на вредности во однос на животот на човекот (мир меѓу луѓето, почитување на семејството и имотот) врз основа на кои може да се утврдат правила за соживот на луѓе со различна религиозна припадност (ако се држиме до учењата на нивната вера), на ниво на религиски организации кои ја следат логиката на нивните интереси лесно можеме да ги набљудуваме изворите на конфликти. Верските организации имаат свои светски интереси и желба за моќ, особено во однос на другите групи или религии. Следејќи ги овие интереси и цели, тие ја преценуваат позицијата на нивната група над другите. Врз основа на оценките и интересот за зачувување на идентитетот и учеството во моќта, понекогаш верските учења и честопати проповеди и постапки на свештениците поттикнуваат агресија и конфликти околу секуларните интереси. Затоа, двете најголеми верски организации во Северна Македонија, МПЦ-ОА и ИВЗ треба да се стремат кон вистинска оригинална религија и религиозност и да ја спречат идеологизацијата и мешањето во земните интереси. Треба да се инсистира особено на оние карактеристики на религијата кои се позитивно поврзани со принципите на толеранција, плурализам и интеркултурализам. Но, исто така и во нивните проповеди, тие треба особено да се обидат да ги истакнат етичките принципи и основните вредности на религиите во името на кои тие делуваат, а тоа ќе ги намали девијантните постапки во современото македонско општество.

Во мултирелигиозното и мултиетничкото македонско општество, кое по конфликтот во 2001 година сè уште е во процес на градење доверба помеѓумакедонскиот и албанскиот етникум, многу е важно поглаварите на најголемите верски заедници да бидат внимателни и умерени во изјавите што ги даваат за медиумите и проповедите кон своите верници, особено ако тие изјави и проповеди се однесуваат на религиски другиот. Догматската нетолеранција се пренесува и како нетолеранција меѓу верниците во однос на религиски другиот. За развој на верска и етничка толеранција во етнички и религиозно хетерогени општества, потребно е соодветно претставување на културната традицијата на другите, во рамките на сопствената верска и етничка заедница. Во таквото претставување, намалувањето на значењето или укинувањето на верските и културните традиции на другите треба целосно да се избегне. Да се биде толерантен кон другите култури значи да се биде цивилизиран. Ставот кон различните е важен за соживотот. Треба да научиме да имаме дијалог, да соработуваме и да учиме од оние кои се различни од нас.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Berger, P. 1999. *Desecularization of the World*. Washington: Ethics and Public Policy Center
- Bogomilova, N. 2005. *Religion, Law and Politics in the Balkans in the End of the 20th Century*. Sofia: Iztok-Zapad
- Chad, M. 2008. "General Introduction". In: M. Chad (ed.) *The philosophy of religion reader: USA: Routledge*, pp. 1-5
- Цацаноска, Р. 2002. „Национално-конфесионална̄а дезинтeгратӣа на македонско̄а оӣшнeсн̄о“. Во: Годишник на Факултeтeтoт за безбeдносн̄. Скопје: Универзитeт „Св. Кирил и Мeтoдиј“ во Скопје
- Cvitković, I. 2005. *Sociološki pogledi na naciju i religiju*. Sarajevo: DES
- Davie, G. 2007. *The Sociology of Religion*. Los angeles: SAGE Publications
- Esposito, J. 2002. *What Everyone Needs to Know About Islam*. Oxford: Oxford University Press
- Gauchet, M. 1997. *The Disenchantment of the world*. Princeton: Princeton University Press
- Gellner, E. 2003. *Postmodernism, Reason and Religion*. London: Taylor&Francis e-Library
- Јевтић, М. 2012. *Проблеми њолињиколоњије релињије*. Београд: Центар за проучавање религије и верску толеранцију
- Johnstone, R. 2001. *Religion in Society*. Sixth edition, New Jersey: Prentice Hall
- McDermott, G. 2006. "Testing Stark's Thesis: Is Mormonism the First New World Religion Since Islam?". In: J. Welch (ed.) *The Worlds of Joseph Smith*, Provo: Brigham Young University Press, pp. 271-292.
- McGuire, M. 2002. *Religion*. Fifth eduidion, USA: Wadsworth Thompson Learning
- Nicholson, R. 1994. "Ethnic nationalism and religious exclusivism". *Politikon*, Volume 21, 1994 - Issue 2. London: Taylor & Francis Group
- Острогорски, Г. 1969. *Историја Византије*. Београд: Просвета
- Pelaia, A. 2019. "What Does It Mean For Jews to Be the Chosen People?". In: Learn Religions, Apr. 17, 2019, learnreligions.com/jews-as-the-chosen-people-2076776.
- Светњо њисмо* – Превод Нов свет. 2006. Скопје: Јеховини сведоци, Христијанска верска заедница
- The Holy Qur'an* (Arabic text and English translation). 2015. Islam International Publications
- Wainwright, W. 2005. *The Oxford handbook of philosophy of religion*. Oxford University Press
- Христијански светњи книњи – Новоњо завeњњ*. 1999. Скопје: ХБЦ „Рагосна весњњ“
- Шушњић, Ђ. 2007. "Верски дијалоњ и њолеранција – грама разумевања". У: Д. Борњевић (ed.) *Муке са светњим (њемањски зборник рагова)*, Ниш, Нишки кулњурни центар, сњпр. 165-179